

**NEWS**

OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

**SERIES OF SOCIAL AND HUMAN SCIENCES**

ISSN 2224-5294

Volume 6, Number 305 (2016), 242 – 246

УДК 821.512.122.09

**DIDAR AMANTAY – THE POSTMODERNIST WRITER**

**Zhumatayeva A.N.**  
aidanaz@mail.ru

Al-Farabi Kazakh National University & Magister named of M.O.Auezov Institute of Literature and Art,  
Almaty, Republic of Kazakhstan

**Keywords:** literary process, modernism, postmodernism, style, plot, mythologizing, discourse.

**Abstract.** The main literary trends today is the postmodernism, which often draws the attention of writers among the humanitarian sciences.

As simply say, postmodernism is a literary phenomenon, developing a contradictory taxonomy, traditional stories, including those not amenable to any or certain rules and laws and as a result, is characterized by its incompatibility with the works of the classical type.

In the process of learning of the course the Kazakh literature as a literary movement is not particularly identified. Therefore, this article today is determined by the often discussed within the literary postmodernism and its different characteristics. And in this article analyzes the peculiar thoughts and attitudes of local scientists on the phenomenon of postmodernism in the Kazakh prose.

We also consider the manifestations of postmodernism in the artistic field, of talented writer, screenwriter, drematurg Didar Amantay. And also the artistic and aesthetic features of books is identified and translated into several languages of the world, also the novel "Flowers and books" and short works of this writer.

УДК 821.512.122.09

**ДИДАР АМАНТАЙ – ПОСТМОДЕРНИСТ ЖАЗУШЫ**

**Жұматаева А.Н.**  
aidanaz@mail.ru

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,  
М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының магистранты, Алматы қ., Қазақстан Республикасы

**Кілт сөздер:** әдеби процесс, модернизм, постмодернизм, стиль, мифологизация, дискурс.

**Аннотация.** Қазіргі қоғамдық ғылымдарда соның ішінде әдебиетшілердің назарын жиі аударып жүрген постмодернизм ағымы (потом)

Макалада қазіргі әдеби ортада жиі талқыланып жүрген постмодернизм ағымы мен оның сипаттары жайлы сөз болады. Және қазіргі қазақ прозасындағы постмодернизм құбылысы туралы отандық ғалымдардың ғылыми ойлары мен көзқарастары талқыланады.

Сондай-ақ талантты жазушы, сценарист, кинодраматург, Дидал Амантаидың көркемдік әлеміндегі постмодернизм көріністері қарастырылады. Қорнекті қаламгердің әлемнің бірнеше тіліне аударылған «Гүлдер мен кітаптар» романы мен шағын туындыларының көркемдік-эстетикалық әсері баяндалады.

Қазіргі әдеби процессте жиі айтылып та, жазылып та жүрген постмодернизм пән сөзі туралы түсінік әр алуан, оның құрылымы қандай, ерекшелігі неде деген сауалдарға да бірізді жауап жоқ. Осы орайда, отандық әдебиеттанушы ғалымдардың қазақ әдебиетіндегі постмодернизм жайлы пікірлеріне тоқталайық. Академик С.Қасқабасов: «Постмодернизм – өндірісі қатты дамыған постиндустриялы елдерде кең таралған. Өйткені, олар бүрынғы классикалық әдебиеттен қол үзіп кеткен. Біз болсақ, классикалық реализмнен, классикалық әдебиеттен қол үзгеміз жоқ. Одан қол узе алмаітын себебіміз, бізде алі постиндустриялық қозғам құрылған жоқ. Ол үшін қалалық ұлт болып қалыптасуымыз керек.

Сондықтан постиндустрялық қогам болмай тұрып, постиндустрялық қогамның өмірін суреттей алмаімыз. Алайда, постмодернистік тәсілді меңгеріп алған біздің кейбір қаламгерлердің ісі сыртқы көрініс қана. Кейінкердің сандырақтауы, елес көруі, болмаса кейінкердің басқа бір нәрсени ойлат, басқа бір алемге шарлауы, осының бәрі шындаған келгенде, өз әдебиетіміздің асерінен шықсан нәрсе. Постмодернизмнің сыртқы көрінісі қаңдай деген сауалға жауап беретін болсақ, ол – өмірдің бейнесінен алыстан кету, ойда жеңіл нәрсени айтту. Я болмаса, елес құыт, адамның екіге бөлінуі, екі ойлы болуы...»[1.] десе, белгілі ғалым, әдебиет сыншысы Б.Майтанов: «...қазіргі дәуірдегі модернизм мен постмодернизмнің қазақ әдебиетіндегі көріністері тұмас багыт деңгейіне көтерілмеген, олар өзара ара-жігін де ашып дараланбагандықтан, бүгінгі күн бедерінде көркем-әдеби ағым ретінде өмір суруде. ...Біз бұл үдерісті жылдамдатуға да, кідіртуге де құқылы емеспіз. Тақсыр уақыт пен әдеби тәжірбие негізгі сөздің тұтқасын үстемдемең», [2. 303] – деп постмодернизм құбылысының каншалықты гүлденіп, қазақ әдебиетіне ықпал ететінін уақыт таразысына қалдырады. Ал филология ғылымдарының докторы, профессор А.Ісімақова: «Модернизм үшін дәстүр маңызды болса, постмодернизм одан бас тартады және мұны басты шарт деп санайды. Постмодернизмнің негізгі ерекшелігі өзіне дейінгі әдебиетті сынға алу, сын көзбен қараша. ...Өйткені откенге сынмен қарамайынша, жетістігіңіз бен кемшилігіңізді багамдай алмайсыз. [3.] ...Екіншілік, көпмагыналылық, күдік тудыру – бұлар постмодернизмнің басты үгымдары. Бұрынғы дәстүрлі ізге түспеушілік, оқиғаның мерзімі, уақыты, кеңістігі анық болмауы бұл ағымның тағы бір сипатты болып табылады», [4. 63.] – деп әдеби ағымның негізгі категорияларын тұжырымдайды.

Міне, қазақ әдебиетіндегі постмодернизм жайты қазақ ғалымдары көзқарастарының бір легі осындаидай. Демек, әлем әдебиетінде қанат жайған бұл құбылыс қазақ әдебиетін шарпымауы мүмкін емес.

Дегенмен қазіргі әдебиеттегі постмодернистік сипаттары басым шығармалардың авторларын таза постмодернистік ағымның өкілдері емес, олар әлем әдебиетіндегі осы бағыттың жазушыларына еліктеуден немесе постмодернизмнің кейбір элементтерін менгергенімен, бұл құбылысты терен ұғынбаған деген көзқарас басым. Сондықтан да алдымен постмодернизм сипаттарын айқындаған алғанымыз абзal. Осы орайда тағы да ғалымдар пікіріне назар аударсақ, Б.Майтанов: «Постмодернизмдегі ең үлкен дүниетанымдық ерекшелік – көріпартта романтиктердегі сияқты өзіне таныс өмір сиқынан түңілүшілік. Олар айналаны өзгертуге де тырыспайды. Бәрін шарасы таусылған көзбен, тіпті бейтараптықпен, қажыры кетілген, көбінесе өзіне қаратаған аңы мысқылмен (самоирония, тіпті самопародия) топышылайды. Үкім айттуға ұмтылмайды... Шын мәнісінде бұл сияқты беттерденің (маска) ішінде керемет қарсылық тулап жатады. Олардан сыншил сарын, реалистік элементтердің таба алмаушылық қателікке ұрындырап еді. Өз басымыз, әсіресе, қазақ әдебиеті жағдайында модернизм мен постмодернизмді реалистік әдістің жаңғырған, өзгеше кескін алған, танымастай өзгерген, бірақ түркі мақсаты алишактамаған наследілік тұтысы санауга бейімбіз», [2. 303-304] – деп атаптың құбылысқа тән белгілерді айқындаған берсе, американдық сыншы эрі жазушы Ихаб Хассан модернизм мен постмодернизм арасындағы мынадай негізгі айырмашылықтарды атап көрсетеді:

<b>Модернизм</b>	<b>Постмодернизм</b>
романтизм / символизм	Дадаизм
закрытая, замкнутая форма	открытая, разомкнутая антиформа
предмет искусства, законченное произведение	Процесс
Создание	Разрушение
жанр	текст (интертекст)
Семантика	Риторика
детерминированность	Неопределенность

(Скоропанова И.С. Русская постмодернистская литература. — М.: Флинта: Наука, 2007. кітабынан іріктеліп алынды).

Бүгінгі көркем әдебиет кеңістігінде дәстүрлі сүрлеуді бұзып, әлемдік контексте бұрыннан қалыптасқан қазақ әдебиетінде жаңа бүр жарып келе жатқан постмодернистік ағымның көкжиегін кеңейткен ірі постмодернші-жазушы Дидал Амантай шығармалары – қазақ прозасындағы құбылыс.

Қаламгердің өзі: «...әдебиеттің дамитын, жүретін бір-ак арнасы бар: ол – еркін әдебиет... Постмодернизм дегеніміз – шексіз әлем», [5.] – дейді. Сондықтан да Дидал Амантай шығармалары

пәлсапалық толғамдарымен, тұнғиыққа толы шексіздігімен ерекшеленеді. Оқырман Д.Амантай шығармаларын алғаш оқығанда белгісіз құбылыстарға тап болғандағыabdырап, тосырқап қалған адамдай түсініксіз күйге түсетіні де сондыктан.

Дидар Амантай қаламынан туған туындылар бұл дүниенің жалғандығын, мағынасыздық пен екіжүзділік жайланаң бүгінгі тұрлаусыз өмірдің құндылықтарын басқа арнадан іздейді, тың ойларға қозғау салады. Мәселен, жазушының әдебиетші, сыншы ғалымдар мен қаламгерлер тарарапынан түрлі пікірге ие болған «Гүлдер мен кітаптар» романында бүгінгі қоғамдағы рухани құндылықтардың құнсыздануын, қоғамды жарға жығатын рухани жұтандық пен азғындық әрекеттердің алдыңғы шепте бой көрсетуін суреттей отырып, іштей күйінген, ашынған автордың даусы айқын сезіледі.

Кез келген көркем шығармада автор даусы шешуші рөлге ие екені рас. Дидар Амантай мұны романда: «...Мүмкін ешқашан кітап жазбау қажет шығар, бәрібір сіз одан шын бақыт, қалың дәulet, жақсы атақ, үлкен абырай, зор жұбаныш, адал көніл таппайсыз. Тұрлаусыз махаббатың әүресі. Үмітінізді актамайды, тұрмысынызды жақсартпайды, ақыл-ой жетпейтін жұмбақ тіршіліктің мәнгілік саяулдарына ешқандай жауап айтпайды, ең бастысы – одан өмір табиғаты өзгеріп кетпейді, оның бәрі сізбен бірге кала береді... Кітап тек ғұмырдың баянсыз мұратына жалған мағына жүктеген алдамшы мақсат қана», [6. 76.] – деп кейіпкері Әлішердің ойымен өрнектейді. Автордың ішкі трагедиясы Әлішердің ішкі монологы арқылы көрінеді. Яғни кейіпкердің атынан сөйлей отырып, бүгінгі қоғамның психологиясын береді. Бүгінгі таңда рухани байлық саналатын кітап қадірінің соншалық арзандағанына қынжылады.

Жазушының өмірлік қағидасы – адамдықтан аттамау болса, ол шығармадағы авторлық ұстанымға ұласқан. Кейбір мансап үшін ештенеден аянбайтын аярларды романың үшінші бөліміндегі «Сыйлық» тарауында әшкерелейді.

«Телефон шырылдады. Бір бөтен дауыс сыйлыққа ұсынылып жатқанын айтты. Тек Омарды не орыс, не француз тілінде сынап беру қажет екен.

- Неге? – деп сұрады Әлішер.
- Ол құтырып кетті, – деп жауап қатты бөтен дауыс.
- Қалай?
- Карсы сөйлейді.
- Кімге?
- Маган.
- ...Омар елдің азаматы емес пе?
- Болсын.
- ...Сіздер Омардың тырнағына да тұрмайсыздар.
- ...Сіз қатырып тұрып бір сынап беріңізші.
- Сосын?
- Ақысын төлеймін.
- Жоқ, мұндайға мен бара алмаймын.

– Онда, өмір бойы осылай жүрініз, сіз ешкімге керек емессіз... ...Одан да Омарды сынап сыйлық алмайсыз ба?» [6. 98-99]. Шығарманың фабуласын ашуда автор осы бір диалог А.Байтұрсынұлынша атасақ, «сөйлестірулер» арқылы бүгінгі қоғамдағы арзан атақ пен жағымпаздыққа құмар жандардың шынайы келбетін танытады. Автор диалог – ұсынысты диалог – тартысқа айналдырады.

Роман желісінде мифологизациялық сарындарда ұшырасады. Мәселен, «Албасты» тарауындағы: «Сапураның кімді дүниеге әкелгенін ешкім біле алған жоқ. Бірі ауласынан бесікте жатқан қол-аяғы токпактай ұлды көргенін айтты, екіншілері көзі әдемі нәрестені байқап қалғанын аңыз етіп жүрді. Бірақ Сапура құйрықты торай туып, оны үйге жасырып қойған еді, деп аяктады ол бір тарау жырын» [6. 104]. Жазушы Д.Амантай мифке тән осы сюжетті шығармада мақсатты түрде пайдаланады. Мұндай жартылай жылқытұрпatty (кентавр) адам немесе жартықұдай бейнесіндегі кейіпкерлер сонау антикалық доуірден келе жатқан әдеби үрдіс. Яғни көне грек мифологиясынан бастау алатын құбылыс қазіргі қазақ қаламгерінің көркем мәтінінде ұшырасады. Демек автор бағзы миғтік сюжетті жаңаша интерпретациялайды және шындықтан алшақ кетпейді. Онсызда қазіргі экологиялық апаттан небір құбылықтар туылып, корқынышты жәйттар орын алып жатқаны мәлім. Сондыктан да қаламгер шығармашылығының тамыры теренде әрі шығарма бүгінгі өмір шындығымен астасып жатуымен құнды.

Романның экспозициясы Әлішер атты жазушының түсініксіз тұс көрүімен басталып, Мұса (ә.с.), Файса (ә.с.), Мұхаммед (с.ә.с.), Дао, Бұдда, Құнфұзды, Сопы тарауларында Тәнір жайында, ежелгі Түркі тайпасының көсемі Енгүдей мен миссионерлік мақсатта ел кезген «дәрүіштердің», «буддашыл

қонақтардың» дін жайлы қызу әңгімелерімен өрбиді. Және асыл дініміз Ислам хакында да сөз болады. Автор оқырманды сендеру үшін Тәурат пен қасиетті Құран Қәрімнен нақты мысалдар келтіреді, діннің идеологиялық қару екенін мензейді. Кітаптың екі бетін әлем әдебиетінде озық шығармалар ретінде танылған туындылар мен авторлар қамтыған. Және сұлтулықтың символы саналатын гүлдердің аты да дәл осылай тізбектеледі.

Әлбетте, мұндай жазу стилі шығарманы алғаш оқығанда түсініксіз әсер қалдыраты сөзсіз. Дегенмен автордың ойы, авторлық идеяның түпкі мақсаты осында. Әдеби туындының аты айтып тұргандай, бұл өмірдің құндылығы мен мәні – кітап, ал гүлдер еркіндіктің символы екенін дәлелдей түседі. Шығарманың финалында кейіпкер Әлішер бұл әлемде өзінің жалғыздығын, шарасыздығын сезініп, бүкіл кітаптары мен колжазбаларын өртеп, өзіне-өзі қол жұмсап өледі.

Шығарманың өн бойы постмодернизмге тән жалғыздық, жатсыну, түнілушілік құбылыстарымен тұтаскан.

Үш бөлімнен тұрганымен небәрі жуз жиырма үш бетті құрайтын бұл роман көркемдік-идеялық жағынан да, конструкциялық құрылымы жағынан да өте сәтті шебер жазылған.

Автордың дәстүрлі классикалық баяндаудан өзгеше өрнекке құрылған туындыларының бір парасы «Мен сізді сағынып жүрмін» повесі, «Он жеті кітап новелласы» мен «Далада жанған от», «Қайғы баптап», «Дүние ауып барады» т.б. әңгімелері. Шағын көлемді «Мен сізді сағынып жүрмін» повесінің жүйелі құрылған оқигалы сюжеті жок. Шығармадағы шиеленіс тым қайшылықты, туындының табиғаты да күрделі. Бір қызығы, шығарма финалынан бастап суреттеледі. Яғни бас кейіпкер Мұқтардың өзін-өзі атып өлтіруін баяндаудан басталып, Мұқтар мен Галиябану арасындағы риқсыз махабbat, сол кіршіксіз сезімге қалай селкеу түскенін философиялық толғамды ойлармен кестелейді. «Көнілдегі үрей жанына батқан ауыр мұңына айналған бастапты. Мүмкін, беті ашылған сырдың қорқынышы жоғалып, жүргегін ауыртқан бейтаңыс сезімі – запыраны ма, өкініші ме – оянған күйі өзгермеген, тәулік бойы сакталып, қысқа мезгілде қайратын сары уайымға жендеріп. Женгізіп, опық жегізіп, жетімсіретіп, қуатын өлсіретіп, әуелті тазалығын сағындырып, Мұқтарын алыстырып. Содан соң өзін асқақ сезінген асқаралы биігінен оқыс құлатып, ондырмай былғап. Дегенмен адалдық қылышқта ма, жок, әлде ниетте ме. Жалын ұлғайып келеді». [6. 134].

Иә, жалынмен коса кейіпкердің психологиялық ахуалы қүшіе түседі. Осы жолдар арқылы кейіпкер Галиябанудың ішкі жан қүйзелісі, ой ағымы аңғарылады. Сөйлемнің конструкциясы түйдектүйдек тіркестермен әдемі өріледі. Шығармадағы дискурс оқиганы баяндаудан кілт тыйылып, пәлсапалық, дуиетанымдық ойлармен жалғасады. Бұл қalamгер Дидар Амантай шығармашылығының өзіндік дара стилдік ерекшелігі болып табылады.

«Қайғы баптап» әңгімесінде бүтінгі өмірдің бет-бедерін қалтқысыз, бұкпесіз ашық көрсетеді. «Зады, жасырын сыр көкірегіне шер байлады – төмен қарап, қамырыға тоқтады. Оның қалай үйленгенін Диман білетін. Сорға біткен жар – сот арқылы қосылған» [6. 232]. Сүйген адам жүргегінің қалауымен қосылса керек-ті. Ендеше ОЛ неліктен сотқа жүтінді? Оқырманды ынтықтыра түсетін, шығармада идеялық, мазмұндық, эмоциялық тұрғыдан көп қырлы функция атқарып тұрған осы шағын көркемдік деталь туындының бүкіл мазмұн-болмысынан хабар береді.

Түйіндей келе айтарымыз, көрнекті прозашы, көсемсөзші, сценарист, кинодраматург Дидар Амантай тәуелсіз қазақ әдебиетінде жаңа ағымға батыл түрде эксперимент жасап, тыннан түрен салған новатор әрі посмодернист жазушы. Ол Батыстық ағымның сонына көзсіз ермей, постмодернизм поэтикасына үлттық мұдде тұрғысынан келеді. Қазіргі «постмодернистік» дәуірдегі қоғамның құлдырау, азғындалу процестеріне қарсылық құш ретінде тек үлттық идеологияның басты фактор екенін жазушы шығармаларында сыйналап айтады. Адамзат жаратылышы мен тылсым сырларының мәнгілік сауалдарына постмодернистік таным тұрғысынан жауап іздейді. Сонымен катар қalamгер туындыларында өмір философиясының құпияларына үніледі. Қорыта айтқанда, талантты жазушы Д.Амантай қазақ прозасын тақырыптық жағынан ғана емес, формалық, идеялық, мазмұндық, эмоциялық-экспрессивтік және пішіндік жағынан да байытты.

## ӘДЕБІЕТТЕР

- [1] «Казақ әдебиеті», 10 сәуір, 2009, №13.
- [2] Б.Майтанов. Тәуелсіздік – құрес мұраты: зерттеулер мен мақалалар – Алматы: «Құс жолы», 2012. – 490 бет
- [3] «Халық сөзі». 28 ақпан, 2012, № 16.
- [4] А.Ісімакова. Асыл сөздің теориясы. – Алматы: «Таңбалы», 2009. – 376 бет
- [5] «Казақ әдебиеті», 04. сәуір, 2008
- [6] Дидар Амантай. Қарқаралы басында: роман, повесть, әңгімелер, эсселер, олеңдер. – Алматы, 2010. – 396 бет

**REFERENCES**

- [1] «*Kazakh literature*», **2009**, 04,10, № 13. (in Kaz.)
- [2] B.Maytanov, *The ideals of the struggle of independence*, **2012**, 490. (in Kaz.)
- [3] *Word of the People's*, **2012**, 04, 28, № 16. (in Kaz.)
- [4] A.Isimakova, *The theory of the noble word*, **2009**, 376. (in Kaz.)
- [5] «*Kazakh literature*», **2009**, 10, 04.
- [6] D.Amantay. *At the beginning of the Karkaraly*, **2010**, 396. (in Kaz.)

УДК 821.512.122.09

**ДИДАР АМАНТАЙ – ПИСАТЕЛЬ ПОСТМОДЕРНИСТ**

**Жуматаева А.Н.**  
[aidanaz@mail.ru](mailto:aidanaz@mail.ru)

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,  
Магистрант Института литературы и искусства им М.О.Ауезова,  
г. Алматы, Казахстан

**Ключевые слова:** литературный процесс, модернизм, постмодернизм, стиль, сюжет, мифологизация, дискурс.

**Аннотация.** Главным литературным течением на сегодняшний день является – постмодернизм, часто обращающий на себя внимание литераторов в среде гуманитарных наук.

Проще говоря, постмодернизм является литературным явлением, развивающимся противоречиво с систематикой, традиционными сюжетами, в том числе не поддающимся каким либо определенным правилам и закономерностям и, как следствие, отличающимся своей несовместимостью с произведениями классического типа.

В казахской литературе процесс изучения данного течения как литературного направления особо не выявлен. Поэтому в статье на сегодняшний день определяется часто обсуждаемое литературное течение постмодернизма и его разные характеристики. И еще в данной статье анализируются своеобразные мысли и взгляды отечественных ученых о явлениях постмодернизма в казахской прозе.

Рассматриваются так же проявления постмодернизма в художественном мире талантливого писателя, сценариста, кинодраматурга Дидара Амантая. А также выявлены художественно-эстетические особенности книг, переведенных на несколько языков мира, романа "Цветы и книги" и коротких произведений данного писателя.

Поступила 21.01.2016 г.